

gebeuren zonder gewelddadige oprispingen van het leger. Aanslepende onderhandelingen hebben dat langzaam evoluerende proces op gang gebracht. Het stukt nog geregeld, als ministers en volksvertegenwoordigers van een gewezen rebellenbeweging dreigen er het bijltje bij neer te leggen, of een nog actieve rebellengroep weer eens enkele wijken van de hoofdstad Bujumbura inneemt. Een Afrikaanse vredesmacht, met troepen uit Ethiopië, Mozambique en Zuid-Afrika, kijkt erop toe dat het zaakje niet uit de hand loopt. De machtsdeling die heel geleidelijk vorm krijgt, tussen partijen die elkaar enkele jaren geleden nog als *génocidaires* uitkreten, is er pas gekomen nadat de internationale gemeenschap ze gepamperd en gestuurd heeft. Maar laten we het kind zijn juiste naam geven: dit is een overgangs-, en geen verzoeningsproces.

In de periode tussen 1988 en 1993 is dat anders. Verzoening is dan het modewoord. Na het zoveelste bloedbad in de geschiedenis van Burundi –in de zomer van 1988, met alweer enkele duizenden doden– neemt Buyoya, die ook dan al president is, zich voor om een ander politiek bestel uit te tekenen. Dat gebeurt in naam van de nationale verzoening, *la réconciliation nationale*. Nu nog kun je op godvergeten plekken in het land monumenten aantreffen, die in die tijd opgetrokken zijn om dat proces van nationale eenheid en verzoening te symboliseren. Aan het einde van de rit, in juni 1993, wint de Hutu Ndadaye de presidentsverkiezingen van Buyoya. Machtsafstand. Dat is nooit de bedoeling geweest van de Tutsi-elite in het leger, de politiek en het zakenleven. Van een foute afweging gesproken! Er is, enkele maanden later, in oktober, een militaire coup nodig –die op zichzelf mislukt maar wel de moord op Ndadaye als gevolg heeft–, gevolgd door een burgeroorlog, vóór Buyoya in de zomer van 1996, met alweer een militaire staatsgreep, opnieuw het heft in handen krijgt. Maar om wat te doen...? Precies, om onderhandelingen aan te knopen en na verloop van tijd de macht weer af te staan.

Als Kagame iets geleerd heeft van het Burundese experiment in democratie, uit naam van een of ander streven naar verzoening, dan is het wel dat het in Rwanda geen navolging hoeft te krijgen. De macht grijpen met wapengekletter en dan het pleit verliezen bij verkiezingen? Nee, als de internationale gemeenschap een formele stembusslag oplegt, dan moet de uitslag bij voorbaat vastliggen. In augustus 2003 brengen 95% van de Rwandese kiezers hun stem uit op Kagame. Over de fraude die bij dat Oost-Europees ogende resultaat gepleegd is, doet niemand moeilijk. In het huidige Rwanda is het devies dat geen enkele verzoening het waard is dat ze de macht beknot.

Rwanda kan geen nieuw Zuid-Afrika zijn

De Zuid-Afrikaanse waarheids- en verzoeningscommissie is evenmin een inspiratiebron voor het Rwanda van Paul Kagame. Ze is dat in de jaren negentig wel in Burundi, als Hutu en Tutsi er met belangstelling uitkijken naar hoe Zuid-Afrikanen –zwart en blank, kleurling en Indiër–, die elkaar tijdens de apartheid naar het leven gestaan hebben, met vallen en opstaan tot een regenboognatie proberen uit te groeien. Hoe ze, als pijnlijk onderdeel van dat proces, mensen met bloed aan hun handen de kans geven om hun misdaden te bekennen, waarna de boeken dichtgaan.

Maar in Rwanda ligt het anders dan in Zuid-Afrika. Als de Zuid-Afrikanen in april 1994 –precies in de periode van de volkerenmoord in Rwanda– voor het eerst met zijn allen naar de stembus trekken en er Mandela met een overweldigende meerderheid tot president kiezen, dan is daar een periode van lange, moeizame onderhandelingen aan voorafgegaan. Het is Mandela's ANC nooit gelukt om het apartheidregime op de knieën te krijgen. Over de machtsdeling waarvan de verkiezingen het orgelpunt zijn, sluit het een overeenkomst. Een bijna zakelijk akkoord dat de voormalige verdrukker in het nieuwe bestel nog een tijdlang een post als vice-president garandeert, en ministerportefeuilles. In Rwanda beslecht het RPF de strijd in zijn voordeel. Punt, uit. Dat verklaart voor een goed deel het verschil tussen Rwanda en Zuid-Afrika. En er zijn nog meer verschillen.

In Zuid-Afrika blijft de macht van de elite die in het zakenleven aan de touwtjes trekt, zo goed als onaangetaast. Nu nog, twee verkiezingen verder, is *economic empowerment* van de *previously disadvantaged communities* programmapunt nummer één van het regerende ANC. In Rwanda is er in de zomer van 1994, als het RPF na de volkerenmoord het bestuur van het land overneemt, simpelweg geen economie meer, geen administratie, geen justitie. En staan de gewassen, rijp voor de oogst, te wachten op boeren die er niet meer zijn.

In Zuid-Afrika heeft een verachtelijk systeem als de apartheid, een misdaad tegen de menselijkheid, op een kleine halve eeuw zo'n tienduizend mensen de dood ingejaagd. In Rwanda zijn er op drie maanden tijd meer dan achthonderdduizend mensen over de kling gejaagd. De meesten afgemaakt met een eenvoudig werktuig als een machete. Een niet te schatten slachtpartij die in de geschiedenis haar gelijke niet heeft.

De wonden, die de genocide in Rwanda geslagen heeft, zijn diep. Als de zevende april van dit jaar in het Amahorostadion in Kigali liederen, gedichten en getuigenissen de herinnering aan die helse periode oproepen, wordt het veel toeschouwers te machtig. Sommigen slaken ijselijke kreten, anderen gaan hysterisch te keer. Ook op een perfect geregisseerde plechtigheid zijn emoties de koele berekening van de Rwandese leiders te sterk af. Het maakt je duidelijk dat verzoening geen draagvlak heeft in het Rwanda van vandaag.

Dat stelt Kagame in staat om met ijzeren hand te regeren. Er is in Rwanda, dat er prat op gaat dat er rust en orde heerst en de economie goed draait, en dat van alle zijden complimenten krijgt voor zijn uitstekende bestuur, geen ruimte voor afwijkende meningen. Er is in Rwanda sprake van een vorm van eenheidsdenken en -handelen die –alweer– aan Oost-Europese toestanden van voor de val van de Muur doet denken. Wie in de contramine zit tegen het RPF is geen opposant maar een vijand die zich schuldig maakt aan divisionisme. Wie zich als tegenstander van Kagame ontpopt, in de politiek of de media, loopt het risico in de gevangenis te belanden, of erger. Habyarimana's genocidaire kliek die tien jaar geleden van de macht verdreven is, heeft plaats gemaakt voor een regime, dat gekenmerkt wordt door een soms moordende vorm van machiavellisme.